

Ακραίες πολιτικοποιημένες συμπεριφορές στον κυβερνοχώρο

ΚΒΨ121: Θέματα Κοινωνικής
Ψυχολογίας στον Κυβερνοχώρο Β΄

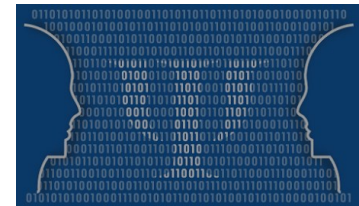
ΠΜΣ «Κυβερνοψυχολογία»

Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών

Εαρινό εξάμηνο 2024-2025

Βασίλης Παυλόπουλος
Τμήμα Ψυχολογίας ΕΚΠΑ
vpavlop@psych.uoa.gr

Περίγραμμα

- Κοινωνική ταύτιση και διαδικτυακή συλλογική δράση
- Συλλογική πόλωση στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης
- Κουλτούρα ακύρωσης στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης
- Λόγος μίσους στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης
- Ριζοσπαστικοποίηση και εξτρεμισμός στον κυβερνοχώρο
- Τι να κάνουμε; Τρόποι αντιμετώπισης

Κοινωνική ταύτιση και διαδικτυακή συλλογική δράση

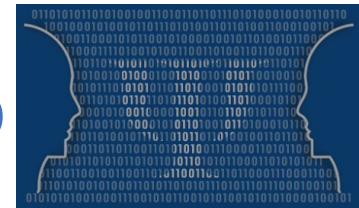
- **Συλλογική ταυτότητα** είναι η κοινή αίσθηση του ανήκειν σε μια ομάδα. Η συλλογική ταυτότητα πολιτικοποιείται καθώς τα άτομα εμπλέκονται σε διεκδικήσεις ως συνειδητά μέλη της ομάδας τους, πάνω στη βάση κοινών καταγγελιών (Simon & Klandermans, 2001).
- Τα κοινωνικά δίκτυα παρέχουν ζωτικό χώρο για την ύπαρξη συλλογικών ταυτοτήτων όπου τα παράπονα μετατρέπονται σε διεκδικήσεις και το κοινωνικό περιβάλλον σε συμμάχους και αντιπάλους.
- Οι **πολιτικοποιημένες ταυτότητες** γίνονται αντιληπτές ως διπλές ταυτότητες, οι οποίες περιέχουν την ταύτιση με μία κοινωνική ομάδα και με την εθνική ομάδα. Όταν η σχέση με την υπερκείμενη εθνική ομάδα διαρρηγνύεται εξαιτίας της αδυναμίας της να ανταποκριθεί στις προσδοκίες των ατόμων, ενδυναμώνεται η ταύτιση με την κοινωνική ομάδα οδηγώντας στη ριζοσπαστικοποίηση (Klandermans, 2014).

Κοινωνική ταύτιση και διαδικτυακή συλλογική δράση

- Η **συλλογική δράση** αφορά στην κοινή συμπεριφορά των μελών μίας ομάδας με σκοπό να βελτιώσουν τη θέση της ομάδας ή να επιτύχουν έναν συλλογικό στόχο (Wright et al., 1990).
- Τα ψηφιακά μέσα άλλαξαν την οργάνωση των κοινωνικών κινημάτων καθιστώντας τη συλλογική δράση ευκολότερη, ταχύτερη και φτηνότερη (π.χ. η αραβική άνοιξη στην Αίγυπτο και την Τυνησία ή τα κίτρινα γιλέκα στη Γαλλία). Δεν είναι πλέον απαραίτητοι οι συμβατικοί θεσμοί και οι ηγεσίες τους. Αντιθέτως, τα προσωπικά προτάγματα και οι διαπροσωπικές σχέσεις έχουν πιο ισχυρό κινητοποιητικό ρόλο.
 - Ποιοτικός μετασχηματισμός από τη **συλλογική (collective) δράση** στην **συνδεδετική (connective) δράση**; (Bennett & Segerberg, 2012)

Από τη συλλογική ταυτότητα στον ψηφιακό ακτιβισμό

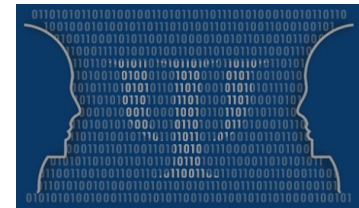
- **Συλλογική ταυτότητα στον ψηφιακό χώρο:** Οι πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης προσφέρουν χώρους συγκρότησης συλλογικής ταυτότητας μέσα από hashtags, συμβολικά προφίλ και συμμετοχή σε ομάδες.
- **Ανάδειξη αδικίας και πλαισίωση:** Η αντίληψη της αδικίας μεταφέρεται μέσω της ψηφιακής αφήγησης: ιστορίες, εικόνες, βίντεο που προκαλούν έντονα συναισθήματα. Η πλαισίωση γίνεται πιο άμεση στο διαδίκτυο, ενισχύοντας την κινητοποίηση.
- **Αίσθηση συλλογικής αποτελεσματικότητας:** Η ταχύτητα διάδοσης και η μαζική απεύθυνση προσδίδουν την αίσθηση ότι η ψηφιακή δράση έχει νόημα. Η συμμετοχή σε καμπάνιες, τα likes και τα shares δημιουργούν την αίσθηση ότι "μαζί μπορούμε".
- **Δικτύωση και κινητοποίηση:** Οι κοινωνικοί δεσμοί είναι καταλύτες πολιτικοποίησης. Στο διαδίκτυο, οι δεσμοί αυτοί είναι ρευστοί αλλά ισχυροί.
- **Εφαρμογές:** διαδικτυακή πολιτικοποίηση, ακτιβισμός μειονοτικών ομάδων, μορφές «χαλαρής» συμμετοχής (clicktivism, slacktivism).

Κοινωνική ταύτιση και διαδικτυακή συλλογική δράση

- Κάθε μορφή συλλογικής δράσης προϋποθέτει στοιχεία όπως μία συλλογική ταυτότητα, συλλογική αποτελεσματικότητα και προσλαμβανόμενη αδικία (Drury & Reicher, 2009).
- Οι Akfirat et al. (2021), σε μετα-ανάλυση 46 ερευνών, εντόπισαν μέτρια προς ισχυρή συσχέτιση μεταξύ κοινωνικής ταύτισης και διαδικτυακής συλλογικής δράσης, ιδίως όταν η ταύτιση αφορούσε αναδυόμενες ομάδες (π.χ. ομάδες γνώμης ή διαμαρτυρίας), παρά προϋπάρχουσες (π.χ. ιδεολογικές, θρησκευτικές, εθνικές). Δεν παρατηρήθηκαν διαφορές ως προς το κοινωνικοδημογραφικό προφίλ των WEIRD ατόμων (Western-Educated-Industrialized-Rich-Democratic).
 - Εμπειρική υποστήριξη υπέρ της συλλογικής (collective) δράσης, αντί της συνδετικής (connective) δράσης, η οποία όμως συναρτάται από το εκάστοτε πλαίσιο.

Συλλογική πόλωση στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης

- Η **συλλογική πόλωση**, δηλαδή η τάση των μελών μιας ομάδας να καταλήγουν σε πιο ακραία τοποθέτηση από ό,τι η αρχική τους θέση μετά την έκθεση και συμμετοχή σε μία συζήτηση, έχει μελετηθεί σε συνάρτηση με την προώθηση του εξτρεισμού στο διαδίκτυο.
- Έχουν προταθεί δύο μηχανισμοί που εξηγούν τη δημιουργία πόλωσης στα κοινωνικά δίκτυα: (α) Η ομοφιλία, δηλ. η τάση συγχρωτισμού με άτομα που μας μοιάζουν, και (β) η διαλογική επιχειρηματολογία, δηλ. η χρήση συλλογισμών με σκοπό τη ρητορική επικράτηση σε βάρος του αντιπάλου (Iandoli et al., 2021).
- Οι Iandoli et al. (2021) ανέλυσαν 121 εμπειρικές μελέτες της πόλωσης στα κοινωνικά δίκτυα και κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης συμβάλλουν στην αύξηση της πόλωσης είτε επειδή κλιμακώνουν διεργασίες που λαμβάνουν χώρα επίσης εκτός σύνδεσης, είτε επειδή ο σχεδιασμός τους τα καθιστά πιο επιρρεπή στη χειραγώγηση.

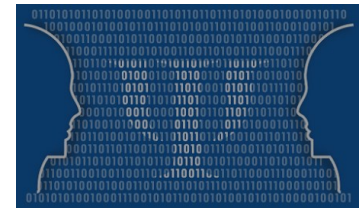
Συλλογική πόλωση στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης

- Η **ενδο-ομαδική εύνοια** αποδίδεται σε προσπάθεια διατήρησης θετικής αυτοεκτίμησης, σύμφωνα με τη θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας.
- Η **αυτολογοκρισία** και η **συμμόρφωση** με τις απόψεις της ομάδας συνιστούν τακτικές αποφυγής της απόρριψης.
- Η **μεροληψία επιβεβαίωσης** αναφέρεται στη συστηματική τάση των ατόμων να δίνουν μεγαλύτερη σημασία σε πληροφορίες που είναι συμβατές με τις απόψεις τους και να υποβαθμίζουν ή να αγνοούν τις μη επιβεβαιωτικές πληροφορίες.
- Οι **αλγόριθμοι** των μέσων κοινωνικής δικτύωσης προτείνουν περιεχόμενο με βάση τις προηγούμενες προτιμήσεις, περιορίζοντας την έκθεση σε αντίθετες απόψεις...
- ...το οποίο οδηγεί στο φαινόμενο των **θαλάμων αντήχησης** (echo chambers), όπου η επαναλαμβανόμενη αλληλεπίδραση με ομοϊδεάτες ενισχύει μια ψευδαίσθηση αλήθειας.

(Arora et al., 2022)

Κουλτούρα ακύρωσης στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης

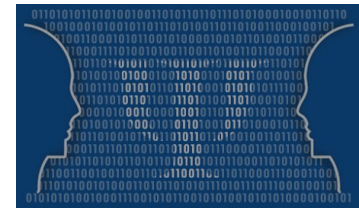
- Η **κουλτούρα ακύρωσης** ορίζεται ως συλλογικές στρατηγικές ακτιβιστών που ασκούν κοινωνική πίεση για να επιτύχουν τον εξοβελισμό ενός στόχου κατηγορούμενου για προσβλητικό λόγο ή πράξεις (Norris, 2023).
- Η κουλτούρα ακύρωσης θεωρείται ως περαιτέρω ένδειξη του εντεινόμενου χάσματος μεταξύ συντηρητικών και φιλελεύθερων (προοδευτικών) δυνάμεων. Γεννάται το ερώτημα αν έχει συγκεκριμένο ιδεολογικό πρόσημο ή αν στοχεύει στο «ψάρι έξω από το νερό», δηλ. στις απόψεις που αποκλίνουν από τον ηγεμονικό λόγο.
- Χρησιμοποιώντας δεδομένα από παγκόσμια έρευνα, η Norris (2023) παρέχει ενδείξεις ότι η κουλτούρα ακύρωσης βρίσκει εφαρμογή στις περιπτώσεις που θεωρούνται αναντίστοιχες ή αποκλίνουσες ή μη συμβατές: Στις μεταβιομηχανικές φιλελεύθερες κοινωνίες οι δεξιοί διανοούμενοι αναφέρουν πιο εχθρικό κλίμα, ενώ παρόμοια τάση ισχύει για τους αριστερούς διανοούμενους στις αναπτυσσόμενες παραδοσιακές κοινωνίες.

Κουλτούρα ακύρωσης στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης

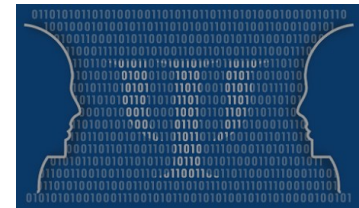
- Σε κάθε περίπτωση, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης θεωρείται ότι ενισχύουν μάλλον, παρά προκαλούν, το φαινόμενο της κουλτούρας ακύρωσης, καθώς αξιοποιούνται από ακτιβιστές για να σιγάσουν τη φωνή των στόχων τους (Norris, 2023).
- Άλλες θεωρήσεις για την κουλτούρα ακύρωσης βασίζονται στο φαινόμενο του «σπирάλ της σιωπής» (Noelle-Neumann, 1984), σύμφωνα με το οποίο η αντίληψη ενός ατόμου για τη γνώμη των άλλων επηρεάζει τη δική του διάθεση να εκφραστεί, ιδιαιτέρως όταν υπάρχει έντονος διχασμός εντός της ομάδας.
- Παρόμοιες συνθήκες αυτολογοκρισίας επικρατούν συνήθως στο πλαίσιο τάσεων εκσυγχρονισμού και πολιτισμικής μεταβολής (Welzel, 2014).
- Κοινός παρονομαστής των παραπάνω είναι η άσκηση πίεσης για συμμόρφωση με το «πνεύμα των καιρών» (zeitgeist).

Λόγος μίσους στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης

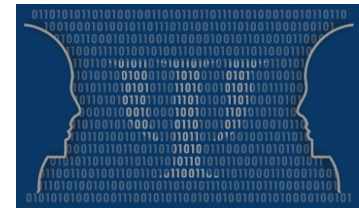
- Ως **κυβερνομίσος** ορίζεται η χρήση βίαιου, επιθετικού και προσβλητικού λόγου στο διαδίκτυο σε βάρος ατόμων εξαιτίας μίας ιδιότητάς τους, συνήθως με ιδεολογικά κίνητρα (Castaño-Pulgarín et al., 2021).
- Τύποι κυβερνομίσους:
 - θρησκευτικό (κυρίως, κατά του ισλάμ),
 - ρατσιστικό (κυρίως, κατά των αυτόχθονων και των μαύρων),
 - πολιτικό (κυρίως, κατά των μεταναστών, με ακροδεξιό περιεχόμενο, στο πλαίσιο εκλογών ή δημοψηφισμάτων),
 - έμφυλο (κυρίως, κατά των γυναικών και των ΛΟΑΤΚΙ+).
- Οι μέθοδοι μελέτης του κυβερνομίσους είναι κυρίως ποιοτικές, όπως η θεματική ανάλυση, η ανάλυση του λόγου και η θεμελιωμένη θεωρία.
- Οι επιπτώσεις του κυβερνομίσους εκτείνονται πέραν του κυβερνοχώρου: εγκλήματα μίσους, ρατσιστικές επιθέσεις, έμφυλη βία, διακρίσεις, διάβρωση της δημοκρατίας.

Λόγος μίσους στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης

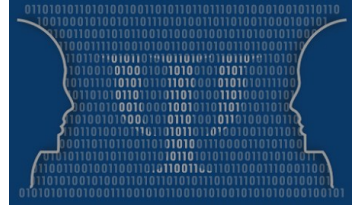
- Η έκθεση σε λόγο μίσους λειτουργεί σαν *ψυχολογική επιδημία* που εξοικειώνει τους χρήστες με την επιθετική ρητορική, αλλάζει την πρόσληψη των κοινωνικών κανόνων και προκαλεί συναισθηματική αδράνεια απέναντι στο μίσος (Bilewicz & Soral, 2020).
- Η ανώνυμη, διαμεσολαβούμενη επικοινωνία στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ενισχύει την **αποατομικοποίηση**: το άτομο χάνει την αίσθηση της προσωπικής ταυτότητας και αναστέλλεται η αυτοπαρατήρηση και η αυτορρύθμιση της συμπεριφοράς του.
- Σε **συναισθηματικό** επίπεδο, ο λόγος μίσους αποδυναμώνει την ενσυναίσθηση και ενισχύει την απανθρωποποίηση, ιδιαιτέρως σε βάρος των μειονοτήτων.
- Σε **συμπεριφορικό** επίπεδο, ο λόγος μίσους οδηγεί σε αποστασιοποίηση, αποδοχή των διακρίσεων, υποστήριξη της βίας και ριζοσπαστικοποίηση.
- Σε **κανονιστικό** επίπεδο, ο λόγος μίσους δημιουργεί περιγραφικούς κοινωνικούς κανόνες (π.χ. «όλοι το κάνουν»).

Ριζοσπαστικοποίηση και εξτρεμισμός στον κυβερνοχώρο

- Φαινόμενα όπως ο εξτρεμισμός και η ριζοσπαστικοποίηση έχουν δυναμικό χαρακτήρα, είναι σύνθετα και ηθικά φορτισμένα.
- Ο **εξτρεμισμός** νοείται σε αντιπαράβολή με τις συμβατικές κοινωνικοπολιτικές νόρμες. Περιλαμβάνει ακραίες πεποιθήσεις είτε ακραίες συμπεριφορές είτε συνδυασμό των παραπάνω (Neuman, 2013).
- **Ριζοσπαστικοποίηση** είναι η γνωστική, συναισθηματική και συμπεριφορική στροφή στην κλιμακούμενη αιτιολόγηση της διομαδικής βίας και της θυσίας προς υπεράσπιση της εσω-ομάδας. Σε λειτουργικό επίπεδο, πρόκειται για την αυξημένη προετοιμασία και δέσμευση σε διομαδική σύγκρουση (McCauley & Moskalenko, 2008).
- Ο **διαδικτυακός εξτρεμισμός** είναι μορφή ακτιβισμού στον κυβερνοχώρο, η οποία σχετίζεται με άτομα που θεωρούνται δογματικά εξτρεμιστές, αν και η διάσταση online/offline συνιστά μάλλον ψευτοδίλημμα (Winter et al., 2020).

Ριζοσπαστικοποίηση και εξτρεμισμός στον κυβερνοχώρο

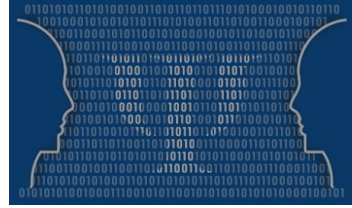

- Δύο προσεγγίσεις για την ερμηνεία της ριζοσπαστικοποίησης (Winter et al., 2020):
 - Οφείλεται σε αναδυόμενες (bottom-up) διεργασίες που συντελούνται εν πολλοίς έξω από την εμβέλεια και την επιρροή επίσημων οργανισμών, οι οποίες μπορεί να περιλαμβάνουν ενεργητικές ή παθητικές αλληλεπιδράσεις των ατόμων.
 - Πρόκειται για άνωθεν επιβαλλόμενες (top-down), ιεραρχικά δομημένες διαδικασίες στρατολόγησης από μέρους οργανισμών, όπως το Ισλαμικό Κράτος.
- Η δράση των εξτρεμιστών στο διαδίκτυο αποσκοπεί σε στόχους όπως: αύξηση της απήχυσής τους, στρατολόγηση νέων μελών, δικτύωση με ομάδες ομοϊδεατών και διαχείριση της δημόσιας εικόνας τους. Αξιοποιούν λειτουργικά το διαδίκτυο για τρομοκρατία, προπαγάνδα, άντληση πληροφοριών, συσσώρευση κεφαλαίων, σχεδιασμό και συντονισμό επιθέσεων.

Ριζοσπαστικοποίηση και εξτρεμισμός στον κυβερνοχώρο

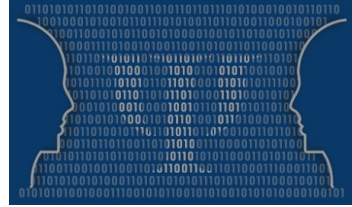
- Η βιβλιογραφία για την αντιμετώπιση του διαδικτυακού εξτρεισμού εστιάζει σε αμυντικά/αντιδραστικά και επιθετικά/προληπτικά μέτρα (Winter et al., 2020):
 - Για μια αποτελεσματική απάντηση στον εξτρεισμό απαιτείται αξιοπιστία του πολιτικού συστήματος, καλή γνώση των υπό διακύβευση εννοιών, επίγνωση των πολιτισμικών παραδόσεων, και ανάπτυξη στρατηγικών συμμαχιών με διεθνή προσανατολισμό. Οι επικοινωνιακές εκστρατείες πρέπει να είναι ευέλικτες και πειστικές. Παράλληλα, επιχειρείται κυβερνητικός έλεγχος, ο οποίος περιλαμβάνει πιέσεις προς τις ψηφιακές πλατφόρμες να λογοκρίνουν την προπαγάνδα και να αναστείλουν τη λειτουργία εξτρεμιστικών λογαριασμών.
 - Σε επίπεδο πρόληψης, έχει προταθεί η διαμόρφωση μίας ελκυστικής εναλλακτικής αφήγησης απέναντι στον εξτρεισμό, καθώς και η αξιοποίηση αλγόριθμων για τον έγκαιρο εντοπισμό του ριζοσπαστικοποιημένου διαδικτυακού λόγου.

Τι να κάνουμε; Τρόποι αντιμετώπισης

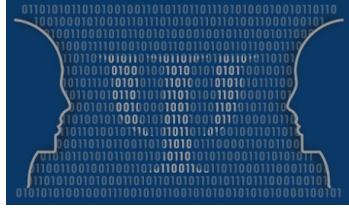
- **Ρυθμιστικές και νομοθετικές παρεμβάσεις**
 - **Νομοθεσία για την καταπολέμηση του λόγου μίσους.** Ο Digital Services Act της Ευρωπαϊκής Ένωσης απαιτεί από τις πλατφόρμες να αφαιρούν παράνομο περιεχόμενο (European Commission, 2022).
 - **Αντιμετώπιση της παραπληροφόρησης.** Πλατφόρμες όπως το Facebook και το X έχουν εφαρμόσει προγράμματα fact-checking για την επισήμανση ψευδών ειδήσεων, αν και πρόσφατα προωθείται η αναθεώρηση της πολιτικής αυτής στις ΗΠΑ.
 - **Αφαίρεση εξτρεμιστικού περιεχομένου.** Ενδεικτικά, το YouTube αφαίρεσε περισσότερα από 100.000 βίντεο με ρητορική μίσους το 2021 (YouTube Transparency Report, 2021).

Τι να κάνουμε; Τρόποι αντιμετώπισης

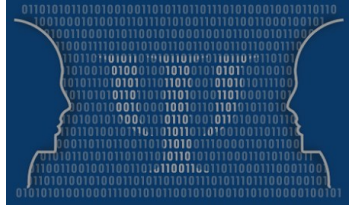
- **Τεχνολογικές λύσεις**

- **Αλγόριθμοι ανίχνευσης λόγου μίσους.** Η τεχνητή νοημοσύνη χρησιμοποιείται για να επισημαίνει τοξικές αναρτήσεις στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, αν και έχει αναφερθεί μεροληψία σε βάρος των αναρτήσεων από Αφροαμερικανούς (Ahmed et al., 2022).
- **Αλλαγή αλγόριθμων για μείωση της πόλωσης.** Έχει διαπιστωθεί ότι οι αλγόριθμοι των μέσων κοινωνικής δικτύωσης δημιουργούν «φούσκες» με ακραίο πολιτικό περιεχόμενο (González-Bailón, 2023).
- **Fact-checking και προειδοποιήσεις σε αναρτήσεις.** Οι ετικέτες προειδοποίησης σε αμφισβητούμενες δημοσιεύσεις στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης μπορούν να αυξήσουν την ευαισθητοποίηση και την αλλαγή συμπεριφοράς, όπως έχει δείξει η εμπειρία από άλλες μαζικές εκστρατείες (βλ. προϊόντα καπνού).

Τι να κάνουμε; Τρόποι αντιμετώπισης

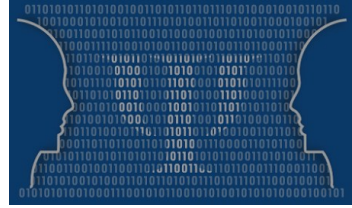
- **Κοινωνικές και εκπαιδευτικές παρεμβάσεις**
 - **Προγράμματα ψηφιακού γραμματισμού.** Η UNESCO έχει αναπτύξει οδηγίες για την εκπαίδευση των πολιτών στην αναγνώριση της παραπληροφόρησης (UNESCO, 2021).
 - **Αντι-αφηγήματα (Counter-narratives).** Καμπάνιες όπως το *Extreme Dialogue* παρέχουν ιστορίες πρώην εξτρεμιστών για να αποτρέψουν τη ριζοσπαστικοποίηση (Extreme Dialogue, 2022).
 - **Προώθηση κριτικής σκέψης.** Η εκπαίδευση στη διάκριση αξιόπιστων πηγών μπορεί να μειώσει την εξάπλωση της παραπληροφόρησης, να προαγάγει τη διαφάνεια και να ενδυναμώσει τους χρήστες (Lorenz-Spreen et al., 2020).

Τι να κάνουμε; Τρόποι αντιμετώπισης

- **Ατομικές στρατηγικές**
 - **Αποφυγή εμπλοκής σε τοξικές συζητήσεις.** Έρευνες δείχνουν ότι η συμμετοχή σε ακραίες συζητήσεις ενισχύει την πόλωση (Sunstein, 2017).
 - **Αναφορά και αποκλεισμός προβληματικών χρηστών.** Οι πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης όπως το Reddit και το TikTok διαθέτουν αυστηρούς μηχανισμούς reporting.
 - **Τεχνικές αποδόμησης ακραίων αφηγήσεων.** Αντί να αντεπιτίθεται κάποιος απευθείας σε προβληματικές αναρτήσεις, προτείνεται η χρήση ερωτήσεων για να προκληθεί αναστοχασμός στους χρήστες με ακραίες απόψεις. Πάντως, τόσο οι προληπτικές όσο και οι αναδρομικές παρεμβάσεις είναι αποτελεσματικές (Tay et al., 2021).

Βιβλιογραφία

- Ahmed, Z., Vidgen, B. & Hale, S. A. (2022). Tackling racial bias in automated online hate detection: Towards fair and accurate detection of hateful users with geometric deep learning. *EPJ Data Science*, 11, 8. <https://doi.org/10.1140/epjds/s13688-022-00319-9>
- Akfirat, S., Uysal, M. S., Bayrak, F., Ergiyen, T., Üzümpçeker, E., Yurtbakan, T., & Özkan, Ö. S. (2021). Social identification and collective action participation in the internet age: A meta-analysis. *Cyberpsychology*, 15(4). <https://doi.org/10.5817/CP2021-4-10>
- Arora, S. D., Singh, G. P., Chokraborty, A., & Maity, M. (2022). Polarization and social media: A systematic review and research agenda. *Technological Forecasting and Social Change*, 183, 121942. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2022.121942>
- Bennett, W. L., & Segerberg, A. (2012). The logic of connective action: Digital media and the personalization of contentious politics. *Information, Communication & Society*, 15(5), 739–768. <https://doi.org/10.1080/1369118x.2012.670661>
- Bilewicz, M., & Soral, W. (2020). Hate speech epidemic. The dynamic effects of derogatory language on intergroup relations and political radicalization. *Political Psychology*, 41, 3-33. <https://doi.org/10.1111/pops.12670>
- Castaño-Pulgarín, S. A., Suárez-Betancur, N., Vega, L. M. T., & López, H. M. H. (2021). Internet, social media and online hate speech. Systematic review. *Aggression and Violent Behavior*, 58, 101608. <https://doi.org/10.1016/J.AVB.2021.101608>
- Drury, J., & Reicher, S. (2009). Collective psychological empowerment as a model of social change: Researching crowds and power. *Journal of Social Issues*, 65(4), 707–725. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2009.01622.x>
- Extreme Dialogue. (2022). *Countering Extremism through Personal Narratives*. <https://extremedialogue.org/>
- González-Bailón, S., Lazer, D., Barberá, P., Zhang, M., ... Tucker, J. (2023). Asymmetric ideological segregation in exposure to political news on Facebook. *Science*, 381, 392-398. <https://doi.org/10.1126/science.ade7138>
- Iandoli, L., Primario, S., & Zollo, G. (2021). The impact of group polarization on the quality of online debate in social media: A systematic literature review. *Technological Forecasting and Social Change*, 170, 120924. <https://doi.org/10.1016/J.TECHFORE.2021.120924>
- Klandermans, P. G. (2014). Identity politics and politicized identities. Identity processes and the dynamics of protest. *Political Psychology*, 35, 1-22. <https://doi.org/10.1111/pops.12167>

Βιβλιογραφία

- Lorenz-Spreen, P., Lewandowsky, S., Sunstein, C. R., & Hertwig, R. (2020). How behavioural sciences can promote truth, autonomy and democratic discourse online. *Nature Human Behaviour*, 4, 1102–1109. <https://doi.org/10.1038/s41562-020-0889-7>
- McCauley, C., & Moskalenko, S. (2008). Mechanisms of political radicalization: Pathways toward terrorism. *Terrorism and Political Violence*, 20(3), 415–433. <https://doi.org/10.1080/09546550802073367>
- Neumann, P. (2013). The trouble with radicalization. *International Affairs*, 89(4), 873–893. <https://doi.org/10.1111/1468-2346.12049>
- Noelle-Neumann, E. (1984). *The spiral of silence*. University of Chicago Press.
- Norris, P. (2023). Cancel culture: Myth or reality? *Political Studies*, 71(1), 145–174. <https://doi.org/10.1177/00323217211037023>
- Simon, B., & Klandermans, B. (2001). Politicized collective identity: A social psychological analysis. *American Psychologist*, 56(4), 319–331. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.4.319>
- Sunstein, C. R. (2017). *#Republic: Divided democracy in the age of social media*. Princeton University Press.
- Tay, L. Q., Hurlstone, M. J., Kurz, T., & Ecker, U. K. H. (2022). A comparison of prebunking and debunking interventions for implied versus explicit misinformation. *British Journal of Psychology*, 113, 591–607. <https://doi.org/10.1111/bjop.12551>
- UNESCO. (2021). *Fighting Fake News. UNESCO Digital Literacy Program*. <https://en.unesco.org/fightfakenews>
- Welzel, C. (2014). *Freedom rising: Human empowerment and the quest for emancipation*. Cambridge University Press.
- Winter, C., Neumann, P., Meleagrou-Hitchens, A., Ranstorp, M., Vidino, L., & Fürst, J. (2020). Online extremism: Research trends in internet activism, radicalization, and counter-strategies. *International Journal of Conflict and Violence*, 14(2), 1–20. <https://doi.org/10.4119/ijcv-3809>
- Wright, S. C., Taylor, D. M., & Moghaddam, F. M. (1990). Responding to membership in a disadvantaged group: From acceptance to collective protest. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(6), 994–1003. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.58.6.994>
- YouTube Transparency Report. (2021). *YouTube's efforts against hate speech*. <https://transparencyreport.google.com/>